

ΑΓΓΕΛΟΣ Π. ΜΑΤΘΑΙΟΥ

Οἱ δωρεές γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῶν Θηβῶν Σημειώσεις

Πρὶν ἀπὸ μερικὸς μῆνες δημοσιεύθηκε¹ θραῦσμα ἐπιγραφῆς φυλασσόμενο στὸ Μουσεῖο Θηβῶν (ΜΘ 32460). Τὸ θραῦσμα ἀποδόθηκε ἐπιτυχῶς στὴν γνωστὴ ἀποσπασματικῶς σωζόμενη ἐπιγραφὴ τῶν δωρεῶν (*IG VII 2419· SIG³ 337*) γιὰ τὴν ἀνοικοδόμηση τῶν Θηβῶν.² Παρὰ ταῦτα δὲν συζητήθηκε ἡ θέση τῶν δύο θραυσμάτων, δηλαδὴ ἡ τοποθέτηση τοῦ νέου ἐν σχέσει πρὸς τὸ παλαιό.³ Εἶναι σημαντικό γιὰ τὴν ἐρμηνεία τῆς ἐπιγραφῆς ἐὰν τὸ νέο θραῦσμα πρέπει νὰ τοποθετηθῆ ἐπάνω, κάτω, (δεξιὰ ἢ ἀριστερά) ἀπὸ τὸ παλαιό.⁴ Ἐπιπλέον ἐπιβαλλόταν ἡ ἀναδημοσίευση τοῦ παλαιοῦ θραύσματος,⁵ διότι α) ἀφ' ἐνὸς θὰ συνέβαλλε στὴν πληρέστερη κατανόηση τῆς ἐπιγραφῆς, καὶ β), τὸ κυριώτερον, τὸ παλαιὸ θραῦσμα εἶχε δημοσιευθῆ ἀπὸ τὸν W. Dittenberger, ὅπως καὶ τὸ πλεῖστον τῶν Βοιωτικῶν ἐπιγραφῶν, ἀπὸ ἀντίγραφο τοῦ ἐξαιρέτου H. B. Lolling, καὶ ἡ δημοσίευσή του ἀπὸ τὸν M. Holleaux δὲν ἔγινε ἐξ αὐτοψίας, ἀλλὰ ἐκ τῆς δημοσιεύσεως τοῦ Dittenberger.⁶

Σὲ πρόσφατο σημείωμα ποὺ δημοσιεύθηκε στὸ περιοδικό,⁷ γίνεται γνωστὸ ὅτι τὰ δύο θραύσματα βρίσκονται συγκολλημένα στὴν ἔκθεση τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου Θηβῶν ποὺ σὲ μερικὸς μῆνες θὰ ἀρχίση νὰ λειτουργεῖ, καὶ ὅτι ἔχουν φυσικὴ ἐπαφή· τὸ νέο συναρμολογεῖται στὴν ἄνω πλευρὰ τοῦ παλαιοῦ.

Τὸ γεγονός συνιστᾷ πρόσθετον ἀναγκαῖο λόγο γιὰ τὴν ἐκ νέου δημοσίευση, κατόπιν

Εὐχαριστῶ τοὺς ἐκδότες τοῦ περιοδικοῦ γιὰ τὶς χρήσιμες παρατηρήσεις καὶ τὶς ὑποδείξεις τους.

1. Βλ. K. Burselis, *Contributions to Rebuilding Thebes: The Old and a New Fragment of IG VII 2419 = SYLLOGE³ 337, ZPE 188 (2014) 159-170.*

2. Ἀπὸ τὴν ἐξέταση τοῦ κειμένου καὶ τῶν χαρακτηριστικῶν τῶν λίθων, –εἰρήσθω ἐν παρόδῳ ὅτι ὁ παλαιὸς λίθος ἐντοπίσθηκε στὸ Μουσεῖο Θηβῶν–, προκύπτει ἀβίαστα ὅτι τὰ δύο θραύσματα ἀνήκουν στὴν ἴδια ἐπιγραφὴ.

3. Γιὰ τὴν σχέση τῶν δύο θραυσμάτων σημειώνεται (σελ. 163) ἀπλῶς ὅτι: «The two fragments... unfortunately do not join...».

4. Σὲ δύο ἐπιστημονικὰ Συμπόσια, στὴν Ἀμερικανικὴ Σχολὴ ὑπὸ τὸν τίτλο *New Research in Greek Epigraphy* (26.11.2003· διοργανωτῆς καθ. J. Sickinger) καὶ στὸ 1ο Ἑλληνοτουρκικὸ Ἐπιγραφικὸ Συμπόσιο στὸ Ἐπιγραφικὸ Μουσεῖο, ὑπὸ τὸν τίτλο *Epigraphic Research in Greece and Turkey* (27-30.1.2005· διοργ. καθ. Ἀ. Χανιώτης), στὰ ὁποῖα εἶχε παρουσιασθῆ τὸ νέο θραῦσμα ἀπὸ τὸν μετέπειτα ἐκδότη του, ἔθεσα δημοσίως τὸ ἐρώτημα ἐὰν εἶχε ἐξετασθῆ τὸ ζήτημα τῆς θέσεως τῶν δύο θραυσμάτων.

5. Ἀπὸ ὅσα σημειώνονται περὶ τοῦ παλαιοῦ θραύσματος προκύπτει ὅτι εἶναι ἀναγκαῖος ὁ συστηματικὸς ἐπανελέγχος τοῦ λίθου.

6. Οἱ ἀσχολούμενοι μὲ τὴν μελέτη τῶν ἐπιγραφῶν γνωρίζουν ὅτι ἡ ἀναδημοσίευση, κατόπιν αὐτοψίας, ἐνὸς ἢ περισσοτέρων θραυσμάτων ἐπιγραφῆς ἐξ ἀφορμῆς τῆς εὐρέσεως καὶ ἀποδόσεως νέου θραύσματος κατὰ κανόνα, ὄχι πάντοτε, τὸ τονίζω, ἐπιβάλλεται.

7. Βλ. Γ. Καλλιωντζῆς, *ΓΡΑΜΜΑΤΕΙΟΝ 3 (2014) 5.*

βεβαίως αὐτοψίας, τῶν δύο θραυσμάτων.⁸

Ἐν τῷ μεταξύ ἔκρινα χρήσιμο νὰ παρουσιάσω ἐδῶ ὀρισμένα σχόλια ποὺ προέκυψαν ἀπὸ τὴν παρουσίαση τοῦ νέου θραύσματος.⁹

Στοιχ. I.7 [- -]χικω· τὰ σωζόμενα ἀνήκουν εἴτε στὴν γενικὴ πατρωνυμικοῦ ἐνὸς δωρητοῦ, τοῦ ὁποίου τὸ ὄνομα δὲν σώζεται, εἴτε στὴν γεν. τῆς λ. συμμαχικῶ (= -κοῦ), π.χ. [τάλαντον (ἀργυρίω) συμμα]χικῶ, ὅπως ἤδη ἐσημείωσε ὁ ἐκδότης τοῦ νέου θραύσματος (σελ. 160, σημ. 2). Τὴν πρώτη πιθανότητα θεωρῶ μικρὴ, διότι, καθ' ὅσον γνωρίζω, κύρια ὀνόματα μὲ τὴν κατάληξη αὐτὴ (Τυχικός, Βακχικός, Ἰππαρχικός, Ψυχικός, κλπ.) μαρτυροῦνται στοὺς ὑστέρους χρόνους. Ἐὰν ἰσχύη ἡ δεύτερη, τότε ἀπαιτεῖται ἰδιαίτερη ἀντιμετώπιση, ἡ ὁποία ὑπερβαίνει κατὰ πολὺ τὰ ὅρια τοῦ σημειώματος, διότι ἀργύριον ὀνομαζόμενον συμμαχικὸν ἐμφανίζεται σὲ διαφόρους τόπους καὶ χρόνους, ἀπὸ τὸν τέταρτο αἰ. π.Χ. ἕως καὶ τοὺς Ρωμαϊκοὺς χρόνους.

Στοιχ. II.2 Σαβατ[- -]· τὸ ἐλλιπῶς σωζόμενο πατρωνυμικὸ ἀνήκει στὸ ἄπαξ μαρτυρούμενο Μακεδονικὸ ὄνομα Σαβατταρᾶς. Ἐνας Μαχάτας Σαβατταρᾶ Εὐρωπαῖος τιμᾶται μὲ προξενία ἀπὸ τοὺς Δελφούς, στοὺς περὶ τὸ 300 π.Χ. χρόνους. Λόγω τῆς σπανιότητος τοῦ ὀνόματος καὶ τῆς συμπτώσεως τῶν χρόνων θεωρῶ ὅτι ὁ δωρητὴς Μένων Σαβατ[ταρᾶ] καὶ ὁ τιμώμενος μὲ προξενία ἀπὸ τοὺς Δελφούς εἶναι ἀδελφοί, καὶ ἐπομένως ὁ πρῶτος εἶναι Εὐρωπαῖος τὴν καταγωγὴν. Τὸ ἐθνικὸν παράγεται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς πόλεως Εὐρωπός, γιὰ τὴν ὁποία ὁ Στέφανος Βυζάντιος σημειώνει: Εὐρωπός· πόλις Μακεδονίας... τὸ ἐθνικὸν Εὐρωπαῖος.

II.16-17 Εἶναι ἀξιοπαρατήρητο ὅτι ὁ δωρητὴς δὲν ἀναγράφεται στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου 17, ἀλλὰ στὸν στίχο 16, ἐν συνεχείᾳ μετὰ τὸ τέλος τῆς προηγουμένης ἐγγραφῆς. Ἡ ἐγγραφὴ τῶν στίχων 16-17 εἶναι ἡ μόνη ποὺ ἔχει αὐτὴν τὴν διάταξη στὸ νέο θραῦσμα· ὅλες οἱ ἄλλες ἐγγραφὲς ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου (βλ. τοὺς στίχ. 2, 4, 7, 9, 11, 13, 15, καὶ πιθανῶς 18). Σημειῶνω ἐδῶ ὅτι καὶ στὸ παλαιὸ θραῦσμα ὅλες οἱ ἐγγραφὲς ἔχουν τὴν αὐτὴ διάταξη, δηλαδὴ ξεκινοῦν ἀπὸ τὴν ἀρχὴ τοῦ στίχου, βλ. M. Holleaux, *Sur une inscription des Thebes*, *REG* 8 (1895) 7-48,¹⁰ εἰδικῶς σελ. 9 καὶ 48· στὴν σελ. 48 βλ. τοὺς στίχους 18, 21, 23, 24, 25, 27, 30, 35, 37, 39.

Ἐκτίμηση τῆς ἐκτάσεως τῶν στίχων τοῦ νέου θραύσματος (στοιχ. II) μόνον κατὰ προσέγγισιν μπορεῖ νὰ γίνῃ, διότι ὁ λίθος εἶναι ἐλλιπῆς δεξιᾶ. Φαίνεται ὅτι οἱ ἐκτενέστεροι στίχοι εἶναι ὁ 8ος (27 γρ.) καὶ ὁ 13ος (28 γρ.), ἐφ' ὅσον εὐσταθῆ ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐθνικοῦ [Κασσανδρε]ύς, ποὺ ἐπρότεινε μετ' ἐπιχειρημάτων ὁ ἐκδότης τοῦ νέου θρ. (σελ. 168). Πιθανῶς ὁ 15ος στίχ. νὰ εἶχε 30 γρ., ἐὰν εὐσταθῆ ἡ συμπλήρωση τοῦ ἐθνικοῦ [Κασσανδρεύς], ποὺ ὑπεστήριξε ὁ ἐκδότης στηριζόμενος, ὀρθῶς, στὴν σπανιότητα τοῦ ὀνόματος τοῦ δωρητοῦ Βουβάλου (σελ. 168). Καὶ ὁ 17ος στίχος θὰ ἦταν ἐκτενής, ἐὰν στὴν ἀρχὴ τοῦ 18ου ἄρχιζε νέα

8. Νέα δημοσίευση τῶν δύο θραυσμάτων κατόπιν αὐτοψίας ετοιμάζουν οἱ Ν. Παπαζαρκάδας καὶ Γ. Καλλιωντζής, τοὺς ὁποίους καὶ εὐχαριστῶ καὶ ἀπὸ τὴν θέση αὐτὴ γιὰ τὶς χρήσιμες παρατηρήσεις τους.

9. Ἡ μὴ δημοσίευση τῆς ἐπιγραφῆς κατὰ τὴν εἰθυῖα ἐπιγραφικὴ τάξη δὲν ἐπιτρέπει τὴν εὐχερῆ παρακολούθηση τοῦ σχολιασμοῦ τῆς ἐπιγραφῆς. Ἡ ἔλλειψη κριτικοῦ ὑπομνήματος εἶναι χαρακτηριστικὴ.

10. Τὸ ἄρθρο ἀναδημοσιεύεται στὸ τόμο M. Holleaux, *Études d'Épigraphie et d'Histoire Grecque*, I, Paris 1968, 1-40, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ L. Robert.

έγγραφή, ὅποτε ἡ λέξις Ἀθανῆο[ς]¹¹ θὰ ἦταν τὸ ἐθνικὸν τοῦ δωρητοῦ καὶ τὸ ποσὸν τῆς δωρεᾶς θὰ ἀναγραφόταν στὸ τέλος τοῦ (17ου) στίχου.

Π.18-19 Ἐὰν στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχ. 18 ἀρχίζει νέα ἐγγραφή, τότε τὸν στίχο καταλαμβάνει τὸ ὄνομα καὶ τὸ πατρωνυμικὸ ἐνὸς δωρητοῦ, καὶ τὸ ὄνομα ἐνὸς δευτέρου, τοῦ ὁποίου ἡ κατάληξις βρισκόταν στὴν ἀρχὴ τοῦ στίχ. 19· ἀκολουθεῖ τὸ πατρωνυμικὸ (Ἀνδρίσκω) τοῦ δευτέρου δωρητοῦ. Τὰ σωζόμενα ἀκολουθῶς Πελλ[- -] μπορεῖ νὰ ἀνήκουν στὸ ἐθνικὸν τῶν δωρητῶν (λ.χ. Πελλ[αῖος ἢ -οι], ὅπως ἐπρότεινε ἤδη ὁ ἐκδότης τοῦ νέου θραύσματος)¹² καὶ νὰ ἀκολουθοῦσε τὸ ποσὸν τῆς δωρεᾶς. Δὲν ἀποκλείεται ὅμως νὰ ἀνήκαν καὶ σὲ ἓνα ἀκόμη ὄνομα¹³ δωρητοῦ τῆς ἰδίας καταγωγῆς μὲ τοὺς προηγουμένους, ἐὰν ἡ ἐγγραφή συνεχιζόταν καὶ στὸν ἀμέσως ἐπόμενον ἢ ἐπομένους στίχους. Ἡ ἐκδοχὴ αὐτὴ εἶναι πιθανή,¹⁴ ἐφ' ὅσον, ὅπως γράφει ὁ Καλλιωντζῆς: «ο πρώτος στίχος της πρώτης στήλης του παλαιού θραύσματος (IG VII 2419) βρίσκεται στο ίδιο ὑψος με τον τελευταῖο στίχο (19) του νέου θραύσματος, ἐνῶ ο δεύτερος στίχος της δευτέρας στήλης του παλαιού θραύσματος εἶναι ο 20ὸς της επιγραφῆς» (δηλ. τοῦ νέου θραύσματος).

Ἡ ἱστορικὴ τοποθέτηση. Τὴν ἔνταξη τῆς ἐπιγραφῆς στὸ ἱστορικὸ πλαίσιο τῆς¹⁵ ἐπέτυχε ἤδη τὸ 1895 ὁ Holleaux (σελ. 22-27) στηριζόμενος στὰ γλωσσικὰ φαινόμενα ποὺ ἐμφανίζει, καὶ στὶς ἀρχαῖες πηγές, τὸν Διόδωρο Σικελιώτη (19,54.1) καὶ τὸν Πausanία (9,7.1), τὰ σχετικὰ χωρία τῶν ὁποίων παραθέτει (σελ. 22 καὶ σημ.). Ἀκολουθῶς διέκρινε ὅτι οἱ δωρεές δὲν ἔγιναν συγχρόνως, ἀλλὰ σὲ μᾶκρος χρόνον (σελ. 29-31) καὶ ἀφιέρωσε ἀρκετὲς σελίδες γιὰ νὰ συζητήσῃ τὴν χρονολόγησή τους. Τὶς δωρεές τοποθέτησε μεταξὺ τῶν ἐτῶν 316 καὶ ὀλίγον πρὸ τοῦ 293 π.Χ. (σελ. 43-45).

11. Στὴν σελ. 168 (ὀ.π., ὑποσ. 1) ὁ ἐκδότης ἔχει προτείνει ὅτι ἡ λ. Ἀθανῆο[ς] μπορεῖ νὰ εἶναι ἐθνικὸ ἢ κύριο ὄνομα (τὸ ὄνομα δωρητοῦ).

12. Βλ. ὀ.π. (ὑποσ. 1), σελ. 168.

13. Ἐὰν ὄντως τὸ τελευταῖο σωζόμενο γράμμα εἶναι λάμδα, εἶναι πιθανὴ ἡ συμπλήρωση π.χ. Πελλ[ίτης] ἢ Πέλλ[ιτος], πρβλ. W. Peek, *Inchriften von den dorischen Inseln, ASAW* 62.1 (1969) 46, no. 97, col. II.14: Πελλίτου (Ἀστυπάλαια, κατάλογος προξένων(:), 2ος/1ος(:) αἰ. π.Χ.)· ἐπίσης Πέλλιχος, *LGPN* III.A, 359, s.v. Ἐὰν τὸ γράμμα εἶναι ἄλφα, εἶναι πιθανὴ ἡ συμπλήρωση Πελᾶ[γων], *LGPN* I, 370, s.v.

14. Στὴν περίπτωση αὐτὴ πέραν τοῦ ὅτι τὸ μερικῶς σωζόμενο Πελλ[- -] τοῦ στίχ. 19 μπορεῖ νὰ ἀνήκει στὸ ὄνομα δωρητοῦ, τὸ σπουδαιότερο, ὁ Φιλο[κλεῖς?] τοῦ 2ου στίχου τοῦ παλαιοῦ θραύσματος μᾶλλον δὲν εἶναι ὁ Σιδώνιος βασιλεὺς, ἀλλὰ ὁ τελευταῖος ἀπὸ τὴν ομάδα δωρητῶν (στίχ. 18-19 τοῦ νέου καὶ 2-4 τοῦ παλαιοῦ), τὸ ἐθνικὸ τῶν ὁποίων θὰ ἀναγραφόταν μετὰ τὸ πατρωνυμικὸ τοῦ Φιλοκλέους. Δὲν ἀποκλείεται καὶ ἡ πιθανότης, ὅπως μοῦ πρότεινε ὁ Γ. Παπαδόπουλος, ἐὰν τὸ μῆκος τοῦ στίχου ἦταν σχετικὰ μικρὸ, λ.χ. 18-21 γρ., ὅπως οἱ στίχ. 4 καὶ 7, τὸ ὄνομα Φιλο[- -] τοῦ 2ου στίχου τοῦ παλαιοῦ θραύσματος νὰ ἦταν πατρωνυμικὸ. Τέλος, σημειῶνω ὅτι πρέπει νὰ ἐλεγχθῇ ὁ λίθος μετὰ τὸ Ο τοῦ ὀνόματος, μήπως σώζονται ἴχνη τῶν κάτω ἄκρων γραμμάτων.

15. Ἡ τοποθέτηση τοῦ Holleaux μεταφέρεται ἐν συνόψει στὰ σχόλια τῶν *SIG*³ 337 ἀπὸ τὸν συντάκτη τοῦ λήμματος Fr. Hiller von Gaertringen. Ὁ ἐκδότης τοῦ νέου θραύσματος ὡς ἐπὶ τὸ πλεῖστον ἀναπαράγει τὶς ἀπόψεις τοῦ Holleaux.